

Justyna Martela

Uniwersytet Gdański
jmartela1@gmail.com

Nikodem Szelbracikowski

Uniwersytet Gdański
Nikodem.szelbr@gmail.com

Anna Wardak

Uniwersytet Gdański
annamwardak@gmail.com

Kacper Żalejko

Uniwersytet Gdański
k.zalejko.003@studms.ug.edu.pl

Od popiołów do światła. Biblioteka Aleksandryjska – historia i przyszłość

(From Ashes to Light: The Library of Alexandria – History and Future)

Słowa kluczowe: Biblioteka Aleksandryjska, dziedzictwo kulturowe, rekonstrukcja, Bibliotheca Alexandrina, pamięć historyczna, digitalizacja, międzykulturowość, historia książki, dialog cywilizacji

Abstrakt: Artykuł stanowi przekrojowe i interdyscyplinarne ujęcie historii oraz współczesnej funkcji Biblioteki Aleksandryjskiej – jednej z najważniejszych instytucji kultury i wiedzy w dziejach cywilizacji. W części pierwszej przedstawiono dzieje antycznej biblioteki, poczynając od jej założenia w III wieku p.n.e. aż po kolejne etapy destrukcji, które złożyły się na jej symboliczną zagładę. Omówiono również mity i kontrowersje narosłe wokół przyczyn upadku, wskazując na rolę konfliktów zbrojnych, zmian politycznych oraz przemian religijnych. Druga część tekstu została poświęcona odbudowie biblioteki (dziś nazwanej Bibliotheca Alexandrina), jako współczesnej instytucji naukowej, edukacyjnej i kulturotwórczej, której architektura, funkcje i programy symbolicznie nawiązują do dziedzictwa starożytności. Szczególny nacisk położono na jej nowoczesną ofertę – od programów naukowych i edukacyjnych po działalność muzealną i digitalizacyjną. Ponieważ biblioteka jawi się jako współczesny pomnik pamięci kulturowej oraz przestrzeń dialogu międzykulturowego i demokratyzacji wiedzy, tekst ukazuje także jej metaforyczny wymiar jako feniksa odradzającego się z popiołów – symbolu trwania ducha nauki mimo upływu czasu, katastrof i przemian cywilizacyjnych. W artykule zastosowano metodę krytycznej analizy źródeł historycznych i instytucjonalnych.

Keywords: Library of Alexandria, cultural heritage, reconstruction, Bibliotheca Alexandrina, historical memory, digitization, interculturality, history of the book, dialogue of civilizations

Abstract: This article offers a comprehensive and interdisciplinary approach to the history and contemporary role of the Library of Alexandria—one of the most important institutions of culture and knowledge in the history of civilization. The first part outlines the history of the ancient library, from its foundation in the 3rd century BC to the successive stages of destruction that led to its symbolic demise. It also discusses the myths and controversies surrounding the causes of its fall, pointing to the roles of armed conflicts, political changes, and religious transformations. The second part of

the text is devoted to the reconstruction of the library (now known as the Bibliotheca Alexandrina) as a modern scientific, educational, and cultural institution whose architecture, functions, and programs symbolically refer to the heritage of antiquity. Particular emphasis is placed on its contemporary offerings—from academic and educational programs to museum activities and digitization initiatives. As the library emerges as a modern monument of cultural memory and a space for intercultural dialogue and the democratization of knowledge, the article also highlights its metaphorical dimension as a phoenix rising from the ashes – a symbol of the enduring spirit of scholarship despite the passage of time, disasters, and civilizational change. The study employs the method of critical analysis of historical and institutional sources.

Starożytne dzieje biblioteki

Jednym z ważniejszych, doskonale rozpoznawalnych, momentów historii jest pożar Biblioteki Aleksandryjskiej – wydarzenie, które stało się swoistym symbolem bezpowrotnej utraty ludzkiego dorobku intelektualnego. Motyw największej biblioteki świata antycznego pochłanianej przez ogień na trwałe wszedł do zbiorowej wyobraźni, ukazując kruchość wiedzy wobec destrukcyjnych działań niszczycielskich. Jednocześnie początki tej instytucji owiane są mitem, według którego książnica ta powstała z ambitnej wizji zgromadzenia całej spisanej wiedzy człowieka w jednym miejscu. Idea uniwersalnej biblioteki łączyła motywy hellenistycznej ekspansji kulturowej z ideą panowania nad wiedzą jako formą władzy nad światem. Od momentu założenia Biblioteka Aleksandryjska doświadczała okresów świetności przeplatających się z burzliwymi wydarzeniami dziejowymi, które ostatecznie doprowadziły do jej upadku.

Biblioteka Aleksandryjska została założona na początku III wieku p.n.e. w nowo powstającym mieście – Aleksandrii nad Nilem – założonym jeszcze przez Aleksandra Wielkiego w 332 r. p.n.e., a rozbudowanym przez dynastię Ptolemeuszy [29; 30, s. 4]. Inicjatorem stworzenia biblioteki był król Ptolemeusz I Soter lub jego następca Ptolemeusz II Filadelfos, który faktycznie doprowadził do urzeczywistnienia projektu ok. 283 r. p.n.e. Źródła wskazują, że istotną rolę w narodzinach biblioteki odegrał Demetriusz z Faleronu – uczony perypatetyk i były namiestnik Aten, doradzający dworowi Ptolemeuszy [29; 30, s. 4–5]. Wzorem dla nowej instytucji stała się idea muzeum (gr. *Mouseion*) – „świątyni muz” i zarazem instytutu naukowego [30, s. 4–5]. W obrębie królewskiego kompleksu pałacowego powstało zatem Muzeum Aleksandryjskie, na terenie którego zorganizowano m.in. obserwatorium astronomiczne, ogród botaniczny i zoologiczny, sale wykładowe oraz samą bibliotekę. Była to placówka o charakterze uniwersalnym, otwarta dla uczonych ze wszystkich kręgów kulturowych, pochodzących ze świata śródziemnomorskiego – nowatorskie centrum badań, edukacji i gromadzenia piśmiennictwa na niespotykaną wcześniej skalę [1, s. 2; 5].

Od początku swojego istnienia Biblioteka Aleksandryjska imponowała rozmiarem kolekcji. Szybko stała się największym zbiorem piśmiennictwa, jaki znał ówczesny świat. Ptolemeusze nie szczędzili środków na powiększanie zasobów – wysyłali emisariuszy po księgi do najdalszych zakątków półwyspu greckiego i poza jego granice, skupując zwoje

papirusowe wszelkiego rodzaju [1, s. 3; 29; 33]. Co więcej, wprowadzono praktykę tzw. egzemplarza obowiązkowego – każdy statek zawijający do portu w Aleksandrii musiał oddać wszystkie przewożone woluminy do skrytoriów królewskich, gdzie sporządzano ich kopie – oryginały zatrzymywano w bibliotece, a kopie odsyłało właścicielom [32]. Zgodnie z przekazem, obowiązek ten obejmował wszystkie statki wpływające do portu w Aleksandrii, co czyniło tę praktykę unikalną w świecie starożytnym [30, s. 2]. Dzięki temu zabiegowi, a także niezliczonym zakupom i darom, zasoby rosły lawinowo. Antyczni autorzy podają różne liczby określające wielkość księgozbioru: od około 400 tys. zwojów (Orozjusz), przez 490 tys. (Kallimach z Kyreny), aż nawet po 700 tys. (Ammianus Marcellinus) [30, s. 5]. Choć dane te mogą być przesadzone, nie ulega wątpliwości, że kolekcja aleksandryjska nie miała sobie równych w starożytności. Co istotne, biblioteka od początku podzielona była na dwie części: główny zbiór w dzielnicy królewskiej (Brucheion) – dostępny przede wszystkim dla uczonych rezydujących w Muzeum – oraz filię publiczną w świątyni Serapisa (tzw. Serapejon), służącą mieszkańcom miasta [11]. Ów dualny charakter podkreślał zarówno ekskluzywny charakter badań naukowych, jak też zapewniał szerszą dostępność do wiedzy dla społeczeństwa Aleksandrii.

Znaczenie Biblioteki Aleksandryjskiej dla rozwoju cywilizacji antycznej było ogromne. Gromadzenie w jej murach tak obszernego księgozbioru umożliwiało uczonym prowadzenie badań przekrojowych i porównawczych w rozmaitych dziedzinach wiedzy. To tutaj przechowywano dzieła literatury greckiej, traktaty filozoficzne, rozprawy naukowe z matematyki, medycyny czy geografii, a także teksty obce – tłumaczone na język grecki specjalnie na potrzeby biblioteki [1, s. 3; 29]. Przykładem może być słynna *Septuaginta*, czyli pierwsze tłumaczenie Biblii hebrajskiej na język grecki, dokonane wedle tradycji przez 72 żydowskich uczonych na zlecenie Ptolemeusza II [29; 30, s. 3].

W aleksandryjskich murach tworzyli lub pracowali najwybitniejsi intelektualiści epoki: m.in. Euklides – autor *Elementów*, Eratostenes z Cyreny – matematyk, geograf i bibliotekarz królewski mierzący obwód Ziemi, Archimedes z Syrakuz – genialny wynalazca i geometra korzystający ze zbiorów biblioteki, Hipparch – pionier astronomii, Heron z Aleksandrii – konstruktor pierwszych automatów, czy Hypatia – matematyczka i filozofka neoplatoniska [30, s. 8]. Pierwszym dyrektorem biblioteki został Zenodot z Efezu, który wraz z poetą Kallimachem opracował pionierski katalog zbiorów zwany *Pinakes*, porządkujący piśmiennictwo w działach tematycznych i alfabetycznie [30, s. 3]. Dzięki działalności tych uczonych Biblioteka Aleksandryjska stała się nie tylko skarbcem wiedzy, ale i dynamicznym ośrodkiem badań – prawdziwym intelektualnym sercem świata hellenistycznego.

Mimo swej świetności, historia Biblioteki Aleksandryjskiej nie była wolna od turbulencji. Okres rządów dynastii Ptolemejskiej przyniósł także konflikty polityczne, które nie omiły społeczności uczonych. Przykładowo w II wieku p.n.e. doszło do kryzysu, gdy wskutek intryg na dworze Ptolemeusza VIII kilku czołowych badaczy musiało opuścić Aleksandrię – w tym ówczesny dyrektor biblioteki Arystarch z Samotraki, wybitny gramatyk i filolog [30, s. 6]. Utrata kadry naukowej na pewien czas zachwiała funkcjonowaniem Museionu, a biblioteka straciła swój charakter instytucji badawczej. Choć później, za rządów kolejnych Ptoleme-

uszków, zbiory znów się powiększały i autorytet ośrodka został częściowo odbudowany, to był to pierwszy sygnał, że losy tej instytucji zależą od politycznej koniunktury.

W 30 r. p.n.e. Egipt przeszedł pod panowanie Rzymu, co również wpłynęło na status biblioteki – przestała ona być oczkiem w głowie niezależnych władców, stając się częścią prowincjonalnej rzeczywistości Cesarstwa [1, s. 5; 11]. Mimo iż niektórzy cesarze starali się podtrzymywać dawny splendor (Cezar August i Klaudiusz mieli zakładać nowe biblioteki w Aleksandrii, a cesarz Hadrian podczas wizyty w 130 r. n.e. ufundował biblioteczną kolekcję w świątyni), to jednak z biegiem stuleci znaczenie tamtejszego ośrodka nauki malało [1, s. 4–5].

Prawdziwa katastrofa, która zaważyła na losach Biblioteki Aleksandryjskiej i utrwałała się w pamięci potomnych, nastąpiła w I wieku p.n.e. w rezultacie działań wojennych. Podczas wojny aleksandryjskiej w roku 48/47 p.n.e. rzymski wódz Juliusz Cezar, uwikłany w konflikt między Kleopatrą a Ptolemeuszem XIII, został oblężony w aleksandryjskim porcie. Aby odeprzeć przeważające siły wroga, Cezar rozkazał podpalić flotę egipską. Rozniecony ogień wymknął się jednak spod kontroli – płomienie przeniosły się z płonących okrętów na nabrzeżne zabudowania portowe, a stamtąd dalej na miasto. W pożodze, która ogarnęła część Aleksandrii, znalazła się również dzielnica Brucheion ze słynną biblioteką [11]. Sam Cezar we *Wspomnieniach o wojnie domowej* lakonicznie przyznaje się do podpalenia okrętów, lecz milczy o zniszczeniach w bibliotece. Z kolei historyk Tytus Liwiusz wspomina o wielkim pożarze miasta, a Plutarch w *Żywocie Cezara* pisze wprost, że ogień strawił „wielką bibliotekę” Alexandrii [30, s. 6–7]. Choć nie wszystkie przekazy są zgodne co do rozmiarów zniszczeń, większość źródeł podkreśla katastrofalne skutki tych wydarzeń. Szacuje się, że w wyniku pożaru cezariańskiego spłonęło około 400 tys. zwojów – być może nawet cały główny księgozbiór zgromadzony w pałacu [30, s. 6]. Ocalone zostało prawdopodobnie jedynie to, co znajdowało się w oddzielnym Serapejonie, jednak tamtejsze zbiory (ok. 30 tys. woluminów) stanowiły zaledwie ułamek całości. Co gorsza, w płomieniach przepadł również bezcenny katalog Kallimacha, co uniemożliwia pełne odtworzenie zawartości biblioteki. Zniszczenie Biblioteki Aleksandryjskiej przez pożar w 47 r. p.n.e. było ciosem nie do oszacowania – kres jednej z największych kolekcji antyku oznaczał utratę niezliczonych dzieł z obszaru literatury i nauki, które mogłyby rzucić światło na starożytność, gdyby przetrwały [32].

Paradoksalnie zagłada wielkiej biblioteki nie była końcem jej historii. Źródła podają, że już w kilka dekad po katastrofie podejmowano próby odtworzenia zbiorów. Rzymski wódz Marek Antoniusz miał w 41 r. p.n.e. podarować Kleopatrze całą bibliotekę pergamońską (ponad 200 tys. zwojów) jako rekompensatę strat [32]. Kolejni cesarze również dokładali starań: wspomniany już wcześniej cesarz Klaudiusz utworzył w Aleksandrii centrum badań historycznych, a za panowania Hadriana powstała nowa biblioteka przy świątyni [29]. Niemniej jednak dawnej świetności nie udało się przywrócić.

W następnych stuleciach miasto doświadczało licznych wstrząsów politycznych i militarnych, które ostatecznie dopełniły dzieła zniszczenia. W 272 r. n.e. cesarz Lucjusz Domicjusz Aurelian stłumił bunt w Egipcie, zdobywając Aleksandrię – podczas tych walk zrównano z ziemią całą dzielnicę Brucheion wraz z pozostałościami pałacu królewskiego.

Jeśli do tego czasu zostały zachowane jeszcze jakieś resztki głównej biblioteki, to z pewnością przestały istnieć właśnie wtedy. Przerwać mogła jedynie „biblioteka-córka” w Serapejoni, chroniona przez sanktuarium boga Serapisa. Jednak i ona niebawem podzieliła tragiczny los [30, s. 7–8].

W 391 r. n.e., za rządów cesarza Teodozjusza Wielkiego, doszło w Aleksandrii do gwałtownych wystąpień na tle religijnym [32]. Chrześcijański patriarcha Teofil, realizując edykt Teodozjusza nakazujący likwidację pogańskich kultów, zajął świątynię Serapisa – według relacji niektórych autorów, mnisi towarzyszący Teofilowi zburzyli Serapejon, a zgromadzone w nim zwoje spalili na stosach ulicznych [30, s. 11; 7]. Trzeba podkreślić, że brak jest jednoznacznych świadectw potwierdzających spalenie księgozbioru przez Teofila; część historyków sugeruje wręcz, że patriarcha mógł ocalić manuskrypty, przekazując je do klasztorów lub sprzedając, choć argumentom tym przeczy fakt, że żadne późniejsze katalogi monastyczne nie odnotowują rękopisów o aleksandryjskim rodowodzie. Tak czy inaczej pod koniec IV w. ostatnie ślady Biblioteki Aleksandryjskiej uległy zagładzie [29].

Legenda o ostatecznym unicestwieniu biblioteki żyła jednak dalej, a przez kolejne stulecia obwiniano za nie różne strony. W średniowieczu pojawiła się opowieść, jakoby w VII w. arabski zdobywca Aleksandrii – kalif Omar – nakazał spalić ocalałe książki, argumentując fanatycznie, że jeśli treść ksiąg jest sprzeczna z Koranem, to jest heretycka, a jeśli zgodna – to zbędna [32]. Wedle tej legendy zwoje przez sześć miesięcy płonęły w łaźniach jako opał. Warto zaznaczyć, że narracja ta została spisana dopiero wiele wieków później (pojawiała się w XIII-wiecznych kronikach) i dziś większość badaczy ją odrzuca jako ahistoryczną. W rzeczywistości, gdy muzułmanie zajęli Aleksandrię w 642 r., dawnej biblioteki już od dawna nie było – niektórzy mogliby zarzucić, że szczątkowe zbiory zapewne wtedy jeszcze istniały, ale równie dobrze mogły one dawno zaginąć [29]. Pytanie, kto faktycznie „podłożył ogień”, przez wieki pozostawało przedmiotem sporów i projekcji ideologicznych. Winą za zniszczenie obarczano kolejno rozmaitych sprawców: Rzymian, chrześcijan czy muzułmańskich najeźdźców (późne legendy arabskie) [32]. Niektórzy współcześni historycy zwracają uwagę, że upadek Biblioteki Aleksandryjskiej mógł mieć charakter stopniowy i być rozciągniętym na całe stulecia procesem zaniedbań, zmian intelektualnych trendów i naturalnego niszczenia się woluminów, a nie pojedynczą apokaliptyczną katastrofą. Niezależnie od tego, który scenariusz uznamy za najbliższy prawdzie, w świadomości zbiorowej utrwalił się obraz dramatycznej zagłady (pożaru) Biblioteki Aleksandryjskiej jako jednej z największych tragedii w historii kultury.

Znaczenie i symbolika upadku Biblioteki Aleksandryjskiej wykraczają daleko poza ramy starożytnej historii. Utrata niezliczonych zwojów pełnych wiedzy stała się przestrogą o ulotności dorobku cywilizacji – przypomina, jak wiele skarbów myśli ludzkiej może zniknąć na skutek wojen, fanatyzmu czy zaniedbań. „Z upadkiem biblioteki historia straciła swą pamięć” – zanotował amerykański badacz książki Nicholas A. Basbanes, cytowany przez Grzegorza Sowulę [32], obrazowo ujmując intelektualne konsekwencje tej katastrofy. Rzeczywiście trudno oszacować, jak inaczej potoczyłyby się losy ludzkości i nauki, gdyby przetrwały oryginały dzieł starożytnych przechowywane niegdyś w Aleksandrii. Los Biblioteki Aleksandryjskiej stał się zatem uniwersalnym symbolem – upadek tego „arsenału wiedzy”

oznaczał koniec pewnej epoki i zarazem stanowił memento dla potomnych o konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego.

Przez wieki tragiczne dzieje aleksandryjskiej księżnicy inspirowały historyków, pisarzy i artystów, pojawiając się w literaturze i sztuce jako metafora zagłady wiedzy (od XIX-wiecznych opracowań historycznych po współczesne filmy). Co znamienne, pamięć o Bibliotece Aleksandryjskiej nie zginęła wraz z jej ruinami. W 2002 r. u brzegów tego samego miasta, zainaugurowano działalność nowej Biblioteki Aleksandryjskiej (Bibliotheca Alexandrina) – ultranowoczesnej instytucji nawiązującej do legendy swej poprzedniczki [1, s. 8–11; 11; 32]. Stanowi to niezaprzeczalne wręcz świadectwo, że idea gromadzenia i udostępniania całego bogactwa myśli ludzkiej nie umarła (nie spłonęła) wraz z antycznym gmachem. Wręcz przeciwnie, niczym Feniks powstały z popiołów, Biblioteka Aleksandryjska odradza się we współczesnej formie, niosąc światło kolejnym pokoleniom.

Idea odbudowy

Pomysł odbudowy Biblioteki Aleksandryjskiej narodził się w latach siedemdziesiątych XX w. związku z nasileniem apeli naukowców, którzy pragnęli ożywić pamięć o starożytnej księżnicy, przypomnieć o dawnej potędze Egiptu i uczynić go ponownie oknem na dziedzictwo świata arabskiego oraz kulturalną stolicą regionu [31, s. 7]. Postulaty zakorzeniły się w środowisku Uniwersytetu Aleksandryjskiego tak mocno, że władze postanowiły przeznaczyć ziemię pod budowę biblioteki. Wówczas rozpoczęto konstruowanie dużego kompleksu amfiteatralnego, przeobrażonego później w centrum konferencyjne. Projekt z początku nie zyskał dużego rozgłosu i prawdopodobnie nie eskalowałby, gdyby nie poparcie Amadou-Mokhtara M'bowy – ówczesnego Dyrektora Generalnego UNESCO. Wraz z zainteresowaniem UNESCO powstała General Organization for Alexandria Library (GOAL), która z wtórującym głosem egipskiego Ministerstwa Edukacji, wydała oficjalne oświadczenie o rozpoczęciu odbudowy [31, s. 16–17].

W 1989 r. zorganizowany został międzynarodowy konkurs architektoniczny, którego zwycięzca został oficjalnym projektantem budowli. Wzięło w nim udział 524 uczestników z 52 krajów. Ostatecznie zaszczyt przygotowania projektu przypadł norweskiemu zespołowi Snøhetta, składającemu się z pięciu osób w wieku nieprzekraczającym 33 lat. Projekt został opracowany w jedenaście miesięcy i przez sześć lat czekał na wykonanie. W maju 1995 r. rozpoczęła się jego realizacja, trwająca następne siedem lat i kosztująca (nie wliczając zakupu książek) około 223 mln dolarów [30, s. 6]. 16 października 2002 r. światowi przywódcy, wybitni naukowcy i najbardziej znani artyści przybyli do Egiptu, by wspólnie z całym narodem inaugurować otwarcie Bibliotheca Alexandrina. Celebracja trwała dwa tygodnie. Towarzyszyły jej liczne wystawy i koncerty prezentujące wielokulturowość społeczeństwa [31, s. 16].

Biblioteka została ulokowana w Porcie Wschodnim, nad brzegiem Morza Śródziemnego. Nie jest to wybór przypadkowy – to celowy hołd dla przeszłości i nauki, powrót do

źródła. To tu spotyka się burzliwa historia i nowoczesna technologia. Gmach biblioteki wznosi się bowiem tam, gdzie unosi się duch starożytnej wiedzy – w dzielnicy Brucheion, w której niegdyś znajdowała się pramatka odbudowanej instytucji. Forma budynku również została dokładnie zaplanowana – we wszystkich jej detalach tkwią symbole, które razem tworzą niesamowitą narrację o kręgu czasu.

Budowla to 30-metrowy dysk o średnicy niemal 160 metrów, który wygląda jakby wynurzał się prosto z morza (fot. 1.). Szesnastostopniowe nachylenie dachu sprawia wrażenie zatrzymanego ruchu. Wygląd budynku, który pozostanie z Aleksandryjczykami na następne wieki, stanowi przede wszystkim przypomnienie o cykliczności życia i zataczającym koło czasie. Dach biblioteki pokrywa lśniąca powierzchnia, przywodząca na myśl słońce oświetlające wszystkie narody, tak jak biblioteka rzuca światło wiedzy na każdego, kto pragnie czytać [31, s. 7]. Nie sposób przejść obojętnie obok symboliki solarnej, dla starożytnych Egipcjan będącej przede wszystkim życiodajną siłą. Biblioteka bowiem z założenia jest miejscem, które poprzez udostępnienie źródeł naukowych ma przynieść siłę i spełnienie każdemu, kto pragnie osiągnąć pełnię, życia zgłębiając świat wiedzy. Nie jest to jednak jedyna symbolika – mieniające się pokrycie budowli tworzy analogię do latarni morskiej, wskazującej zbłądzonym żeglarzom bezpieczne miejsce, w którym mogą się schronić.

Fotografia 1. Wygląd zewnętrzny Biblioteki Aleksandryjskiej – biblioteka wynurzona z wody

Źródło: BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *BA Exterior*. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/MediaGallery/Default/baexterior>.

Oksydowane mury biblioteki pokrywają litery stu dwudziestu alfabetów starożytnych i nowożytnych (fot. 2). Tworzy to narrację o wspólnocie narodów, które zjednoczone są w stanie powtórzyć sukces pramatki Biblioteki Aleksandryjskiej. Każdy kamień tworzący fasadę stanowi opowieść o historii świata – od jego początków aż do czasów obecnych. To przede wszystkim symbol animacji kulturalnej [30, s. 6] oraz hołd dla różnorodności ludzkości.

Fotografia 2. Litery alfabetów świata umieszczone na fasadzie biblioteki

Źródło: BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *BA Exterior* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/MediaGallery/Default/baexterior>.

Dzisiejsza biblioteka nie jest dosłowną rekonstrukcją swojej poprzedniczki; nigdy nie planowano też, żeby takową była. Nawiązuje natomiast do ducha starożytnych, korespondując jednocześnie, a raczej będąc znakomitą egzemplifikacją nowoczesności i otwartości [2]. Instytucje łączy jednak nie tylko idea, ale również ciężące nad nimi fatum. W roku 2003, krótko po otwarciu nowego gmachu, biblioteka omal nie powtórzyła losu pramatki. Czwarta piramida (Egipcjanie nazywają Bibliotheca Alexandrina „czwartą piramidą”, co pokazuje ich stosunek do instytucji – poszanowanie i traktowanie jej jako żywego pomnika historii) w wyniku nieszczęśliwego wypadku – awarii instalacji elektrycznej – stanęła w płomieniach. Zniszczeniu uległy cztery z jedenastu pięter budynku. Pomimo iż ogień został ugaszony w niespełna godzinę, zdołał w tym czasie zająć książki [31, s. 9]. Pożar, chociaż był dziełem przypadku, stanowi nie tylko ogromną ironię, ale także metaforę – dokładnie obrazuje małość człowieka wobec natury – nawet największe osiągnięcia i najbardziej skrupulatne próby budowy arki, zawierającej wiedzę całej cywilizacji, są niczym w porównaniu do nieokiełznanych żywiołów. Nie da się tym samym całkowicie uchronić przed zapomnie-

niem i uciec od przemijania; można jedynie próbować żyć z nimi w harmonii. Tak też funkcjonuje Bibliotheca Alexandrina, która mimo przeciwności losu prężnie się rozwija, poszerzając swoje zasoby i środki przekazu, pozostając jedną z najbardziej rozwiniętych placówek tego typu na świecie.

Funkcje i oferta współczesnej biblioteki

Usługi, które obecnie oferuje instytucja, znacząco wykraczają poza tradycyjne rozumienie biblioteki. Miejsce to stało się ośrodkiem kultury nie tylko dla społeczności lokalnej, lecz także globalnej. Bibliotheca Alexandrina jest rocznie gospodarzem ok. 1500 wydarzeń, w tym konferencji, wykładów, paneli naukowych czy nawet koncertów, goszcząc w ten sposób milion odwiedzających [4]. Najważniejsze jest jednak, że prowadzone na terenie placówki programy wykraczają poza granice Egiptu, tworząc na Bliskim Wschodzie miejsce spotkań i dyskusji dla ludzi z całego świata zaangażowanych w tematy takie, jak pokój, demokracja, obywatelskość oraz innowacyjne zagadnienia naukowe, kulturowe i społeczne o globalnym znaczeniu [4].

Opisanie ogromu rozbudowanych gałęzi instytucji wymaga przedstawienia pierwotnej i głównej funkcji budynku jako biblioteki. Książnica ta składa się z jedenastu pięter, co łącznie daje możliwość pomieszczenia woluminów w liczbie od czterech do ośmiu milionów – mimo że obecny inwentarz to 1 496 314 woluminów [18; 10]. Wśród książek znajdujących się we własności placówki odnaleźć można sześć mniejszych kolekcji tematycznych. Jedną z nich jest *The Taha Hussein Library for the visually-impaired*, poświęcona egipskiemu intelektualistcie, pisarzowi, tłumaczowi i krytykowi literackiemu, zwanemu dziekanem arabskiej literatury, który w wieku trzech lat stracił wzrok. Materiały z tego zbioru, dzięki specjalnemu oprogramowaniu, mogą czytać osoby niewidome oraz niedowidzące [24]. Drugą znaczącą kolekcją jest tzw. Sekcja Noblowska, mająca za zadanie służyć głównie naukowcom. Jej elementami są tu, poza oczywiście książkami, sala noblowska, Audytorium im. Gada Rausinga czy salon Söderberga. Sala noblowska wyposażona jest w replikę mebli i oświetlenia zaprojektowanych specjalnie dla Instytutu Nobla w Sztokholmie otwartego w 1918 r. [33]. Wśród pomniejszych zbiorów znajduje się kolekcja kartograficzna – zawierająca 7 tys. map oraz innych dokumentów kartograficznych, geologicznych czy nawet tematycznych, m.in. zbiór przedstawiający Ziemię ze szczególnym uwzględnieniem terenów samej Aleksandrii oraz Bliskiego Wschodu. Co więcej, odnaleźć w niej można także liczne atlasy, mapy nawigacyjne, aeronautyczne, zdjęcia satelitarne czy globusy [11].

Biblioteka Aleksandryjska posiada również ofertę dla najmłodszych zwiedzających. Sekcja wydzielona dla dzieci od 6. do 11. roku życia, dostosowana również do potrzeb osób niepełnosprawnych, umożliwia dostęp do wielu książek obrazkowych i przygodowych bądź materiałów multimedialnych pokrywających zagadnienia z wielu obszarów – od sztuki do zoologii. Dzieci obejrzą też w tym miejscu pokazy kukielkowe, spotkają autorów ich ulubionych książek na specjalnych panelach organizowanych przez bibliotekę lub przy-

stąpią do warsztatów rozwijających kreatywność i artystyczne umiejętności manualne [9]. Dla odwiedzających w wieku nastoletnim instytucja przygotowała natomiast zbiór pomocy naukowych wspomagających rozwój młodych pasjonatów oraz wyselekcjonowany odpowiednik zbioru głównego, poruszający te same tematy, ale w bardziej przystępnej formie [26]. Podkreślić należy, że działania nastawione na młodego czytelnika są szczególnie istotne, ponieważ to on w przyszłości będzie (lub nie) odbiorcą usług biblioteki i właśnie teraz powinny być kształtowane jego nawyki dotyczące korzystania z lektury oraz szerzej – z instytucji kultury. W związku z tym biblioteki powinny zapewniać zarówno odpowiednią ofertę usługową, dedykowaną osobno młodszym dzieciom oraz nastolatkom, jak też odpowiedni księgozbiór oraz specjalnie przystosowane przestrzenie biblioteczne [szerz. zob. 28; 35].

Atrybutem architektonicznym Biblioteki Aleksandryjskiej jest druga co do wielkości na świecie przestrzeń czytelniana (w chwili powstania największa), zajmująca ponad połowę całej kubatury budynku (fot. 3). Sala ta, o powierzchni 20 tys. m², może pomieścić nawet 2 tys. osób. Na uwagę zasługuje również przemyślane oświetlenie czytelnicy oparte o liczne pionowane okna połaciowe, znajdujące się na dachu pomieszczenia, skierowane w stronę północy, co umożliwia wygodne czytanie, przy jednoczesnym braku narażenia książek oraz innych materiałów archiwalnych na degradację, spowodowaną bezpośrednim oddziaływaniem światła słonecznego. Innym atutem czytelnicy jest jej konstrukcja, oparta na tarasowych podestach, które razem tworzą przestrzeń przypominającą amfiteatr. Takie rozplanowanie wnętrza pozwala na szybsze, względem swojego tradycyjnego odpowiednika, docieranie do wybranych pozycji, oferując zwiedzającym dodatkowo przyjemny widok oraz potrzebne w lekturze oświetlenie [4].

Fotografia 3. Wnętrze czytelnicy głównej

Źródło: BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *BA Interior* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/MediaGallery/Default/bainterior>.

Bibliotheca Alexandrina mieści 4 muzea, 16 wystaw stałych oraz 4 galerie sztuki przygotowane na kolekcje czasowe [18]. Miejsca te nie tylko dopełniają ważne historyczne bądź kulturowe aspekty placówki, lecz także wpływają na jej walory turystyczne. Na terenie biblioteki znajduje się bowiem aż 1316 archeologicznych artefaktów, wchodzących w skład wystawy o antykach. Przedmioty te to między innymi zdobycze wyłowione z dna Morza Śródziemnego w pobliżu Portu Wschodniego i Zatoki Abukir [6]. W bibliotece znajduje się również zbiór rękopisów (w tym największy na świecie zbiór rękopisów cyfrowych) oraz specjalny warsztat, pozwalający na profesjonalną ich konserwację [14].

Jednym z najciekawszych i najbardziej rozbudowanych muzeów na terenie biblioteki jest jednak *Sadat Museum*, którego inauguracji dokonała w 2009 r. Suzanne Mubarak oraz Jehan Al Sadat. Celem wystawy jest ukazanie spadku pozostawionego po polityku, oficerze wojskowym oraz trzecim prezydencie Egiptu, sprawującym swoją kadencję w latach 1970–1981, który za liczne zasługi został uhonorowany Pokojową Nagrodą Nobla. Muzeum zajmuje 200 m². Wystawa stylizowana jest miejscami na pokój Sadata, prezentując jego biurko wraz z osobistym radiem oraz książkami, które otrzymał od przedstawicieli różnych państw. Ponadto obejrzeć można liczne przedmioty, które należały do samego polityka, w tym medale i dekoracje zdobyte przez niego w trakcie życia. Zwiedzającemu dane będzie również spojrzeć na pełną gamę portretów byłego prezydenta Egiptu, a nawet odsłuchać nagrania, na którym ten recytuje własny utwór pod tytułem *Qur'an*. Biblioteka posiada również przestrzeń w Internecie, która została poświęcona wystawie. Na stronie internetowej publikowane są nagrania, grafiki i różnego rodzaju dokumenty. Obecna kolekcja cyfrowa składa się z 14 tys. zdjęć oraz 61 godzin filmów [23].

Na podstawie wspomnianej już, ale także innych wystaw, łatwo zauważyć, że w bibliotece duży nacisk kładziony jest na interaktywność oraz publikowanie cyfrowe. Dzięki temu zdigitalizowane treści są dostępne dla zainteresowanych na całym świecie. Jak można przeczytać w jednej z książek na temat elektronicznego wizerunku bibliotek: „Zauważalny w ostatnich latach dynamiczny rozwój nowych technologii powoduje coraz liczniejsze zmiany w organizacji nauki, rozwoju kultury, sztuki oraz formach organizacji różnego typu usług. Już nie tylko instytucje komercyjne korzystają z nowych zdobyczy techniki, ale również organizacje usługowe o charakterze non profit. Również i biblioteki stanęły przed koniecznością zmiany form działania. Nowe możliwości przekazu danych, nowe nośniki utrwalania, przechowywania i udostępniania informacji oraz zupełnie odmienne metody zarządzania danymi powodują konieczność modyfikacji dotychczasowych form pracy bibliotek” [34, s. 5]. Widać to doskonale w Bibliotece Aleksandryjskiej, która zabiega o interaktywność swoich prezentacji oraz szeroką dostępność zbiorów, które prezentowane są za pośrednictwem Internetu.

Biblioteka chętnie sprawuje opiekę nad wieloma wystawami. Ich zorganizowanie często możliwe jest dzięki hojnym darczyńcom, dzielącym się własnymi cymbeliami. Pośród stałego zestawu ekspozycji mieści się *The Impressions of Alexandria exhibition*, poruszająca tematykę miasta Aleksandrii. Jest to galeria rycin i fotografii z okresu od XV do XX w. Zebrane materiały to obiekty подарowane instytucji przez doktora Mohameda Awada – są tu m.in. niezwykle rzadkie zdjęcia od pierwszej połowy XIX w. aż do połowy wieku XX. Cała kompozycja stanowi dokumentację Aleksandrii przedstawianej przez najsłynniejszych artystów, pisarzy i podróżników [13].

Nagrań oraz kolekcji cyfrowych w bibliotece jest oczywiście o wiele więcej. W skład wystawy stałej wchodzi przykładowo projekt *Our Digital World*, przedstawiający m.in. cyfrowe archiwa byłych prezydentów Egiptu, a także materiały związane z *Encyclopedia of life*, darmową internetową encyklopedią, której celem jest dokładne udokumentowanie wszystkich znanych nauce gatunków zamieszkujących Ziemię (1,9 miliona). Innym przedsięwzięciem pokazującym ogrom działania instytucji, jaką jest Bibliotheca Alexandrina, może być *Science Supercourse*, czyli darmowy edukacyjny kurs online, pozwalający na pobranie nawet do 165 tys. prezentacji-wykładów z czterech wyodrębnionych działów nauki, takich jak: publiczna służba zdrowia, inżynieria komputerowa i środowiskowa oraz agrokultura. Kurs ten jest częścią większego ruchu z lat osiemdziesiątych XX w., wywodzącego się od Rolanda LaPorte'a z Uniwersytetu w Pittsburghu, a zrzeszającego przynajmniej 56 tys. badaczy ze 174 krajów. Ma on stanowić narzędzie do zdobywania wiedzy dla ludzi z całego świata [17; 20; 21].

Bardziej związaną z kulturą egipską wystawą jest natomiast *The World of Shadi Abdel Salam Exhibition*, której elementy zostały podarowane bibliotece przez rodzinę słynnego reżysera i realizatora filmowego Shadi'ego Abdel Salama, odpowiedzialnego za ponowne wypromowanie filmu egipskiego w latach siedemdziesiątych XX w. poza granicami rodzinnego kraju [25].

Ostatnim już etapem „zwiedzania” cyfrowego zasobu Biblioteki Aleksandryjskiej jest *The Culturama* (fot. 4). To hala wyposażona w panoramiczny, interaktywny ekran komputerowy o łącznej średnicy 10 metrów, złożony z dziewięciu segmentów oraz dziewięciu dodatkowych projekcji z rzutników. Razem tworzą one jednolitą, półkolistą wizualizację, ukazującą detale obejmujące łącznie 5 tys. lat historii Egiptu. Technika ta została zaprojektowana przez Egyptian Center for Documentation oraz Center for Documentation of Cultural and Natural Heritage i opatentowana w 2007 r. [16].

Fotografia 4. Ekran panoramiczny projektu *The Culturama*

Źródło: BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Projects. Culturama* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/MediaGallery/Default/culturama>.

Kolekcje, wystawy i zbiory dopełnia znajdujące się na terenie instytucji Planetarium Science Center. Planetarium prowadzone jest przez fundację nonprofit, skupiającą się na edukacji oraz propagowaniu zagadnień związanych z nauką wśród społeczeństwa egipskiego. W 2008 r. Planetarium Science Center zorganizowało pierwszy pokaz, utworzony w pełni na terenie Afryki i Bliskiego Wschodu, zatytułowany *Sky of Alexandria*. W roku 2010 fundacja wspomogła Center for Documentation of Cultural and Natural Heritage w zrealizowaniu projektu *Astronomical Myths*, pierwszego egipskiego filmu, możliwego do odtworzenia na pełnej kopule planetarium [19].

Podsumowując, współczesna Biblioteka Aleksandryjska, podobnie jak jej starożytna poprzedniczka, stała się ośrodkiem rozwoju kultury, pracy badawczej i edukacyjnej. Nacisk, który instytucja kładzie na propagowanie wiedzy oraz zachęcanie do nauki, nie pozostawia wątpliwości – jest to swoiste metamuzeum o wielokierunkowych zadaniach i funkcjach, w którym wystawa stała *History of Science Museum* podkreśla wartości wynikające przede wszystkim z pielęgnowania informacji o dorobku kulturowym zarówno Bliskiego Wschodu, jak i całego świata nauki [12]. Bibliotheca Alexandrina to wielozadaniowa placówka nie tylko przechowująca miliony woluminów, ale propagująca idee wolności, współpracy i łatwego dostępu do wiedzy dla każdego. Przechowując księgi zakazane w krajach sąsiadujących [3], oferując tysiące materiałów cyfrowych czy organizując międzynarodowe konferencje, akcje społeczne oraz naukowe, znacząco przyczynia się do postępu, wspierając rozwój wiedzy i pomagając patrzeć w przyszłość [5].

Znaczenie symboliczne i przyszłość

Przyciągając do swoich murów turystów, naukowców i artystów ze wszystkich państw, Bibliotheca Alexandrina stanowi nie tylko najważniejszy punkt kulturalny Egiptu, ale jest również centrum naukowym – zarówno w znaczeniu dosłownym, jak i metaforycznym. To nie tylko instytucja skupiająca zapiski ludzkości, lecz przede wszystkim miejsce, w którym dialog międzynarodowy i starcie wielu kultur pozwalają na zachowanie ciągłości rozwoju cywilizacyjnego. To również hołd w stronę przodków, którzy budując „starą” bibliotekę, zapewne nie marzyli o jej formie znanej dzisiaj. Znacząca jest też rola biblioteki jako połączenia przeszłości z przyszłością, miejsca wiedzy, pokoju i tolerancji, które nie zna barier wynikających z różnorodności języków czy granic państw. Młoda Bibliotheca Alexandrina jest czymś więcej niż skarbnicą wiedzy – to symbol intelektualnych osiągnięć, które w miarę upływu czasu poszerzają horyzonty. Starożytna Biblioteka Aleksandryjska była miejscem, w którym pierwszy raz w historii ludzkości wiedza stała się uniwersalna, nie „patrzyła” na imperia czy kontynenty. Zbierając dorobek naukowy, księżnica ta stała się wrzącym kotłem koncepcji, historii i kultur – łącznikiem dla całego świata.

W erze szybkiego dostępu do danych, od których człowieka dzielą przysłowiowe dwa kliknięcia myszy, w czasach, w których książki bez problemu istnieją w przestrzeni internetowej w formie audiobooków czy e-booków, można zastanawiać się, czy instytucja biblioteki ma jeszcze znaczenie. Być może współczesny człowiek potrafi sobie radzić inaczej

i nie potrzebuje już rozwiązań, które zaproponowane były tysiące lat wcześniej... Przecież teksty większości książek i artykułów trafiają obecnie do Internetu, który często jest bardziej dostępny niż fizyczna biblioteka. Jest to jednak mylne przekonanie, obrazujące zależność ludzi od sieci. Budynek biblioteki jest wszak miejscem, którego nie da się przekonwertować na dokument elektroniczny. Żadna technologia nie wyprze nigdy bezpośrednich kontaktów międzyludzkich, nawiązywanych m.in. w murach księżnic, a także nie będzie w stanie oddać piękna i monumentalności ich fizycznych przestrzeni. Niezastąpione jest również obcowanie z instytucją, która staje się żywym organizmem, z sercem, którym wcale nie są woluminy, a ludzie ją odwiedzający. To fenomen, którego cyfryzacja nie jest w stanie zastąpić – najważniejsze są tu bowiem przeżycia i empiryczne doświadczenia z bycia częścią placówki.

Fenomen ten dostrzegają nie tylko naukowcy z całego świata, którzy każdego dnia pracują w gmachu nad nowymi badaniami. Widzą go również inne państwa – Francja, Hiszpania, Grecja czy Włochy, które przekazują do zbiorów biblioteki kolejne materiały, umożliwiając w ten sposób ciągły rozwój tak, jak odbywało się to w starożytności. Ponadto Biblioteka Aleksandryjska sama daje się zauważyć poprzez wystawy, wydarzenia kulturalne i nieprzerwaną promocję internetową. Dzięki tym działaniom placówka w 2022 r. zdobyła nagrodę Sheikh Zayed Book Awards w kategorii Wydawnictwa i Technologie [27]. Szczególnie docenione zostały bogate zasoby biblioteki, takie jak jej cyfrowe archiwum, ale także inicjatywy naukowe.

Będąc symbolicznym słońcem i latarnią morską Egiptu, Bibliotheca Alexandrina manifestuje swoją potęgę i znaczenie w dziejach nowożytnego świata. Mimo pożaru z 2003 r. i problemów finansowych, z którymi musiała się mierzyć na początku swojej działalności, ciągle pokazuje, że tym razem nie pozwoli na zahamowanie swojego rozwoju. Jest fenomenem, który mimo ulotności czasu i nietrwałości rzeczy materialnych nie pozwoli na zapomnienie i ponowne obrócenie swojej inicjatywy w proch.

Odrodzenie się tej placówki w nowożytnym świecie nie tylko obrazuje nieprzerwaną potrzebę rozwoju, ale jest również pomnikiem intelektu, który nawet w sytuacjach krytycznych zdaje się być trwalszy niż ze spiżu. Aby go nie zburzyć, należy go nieustannie pielęgnować. Dlatego biblioteka nie tylko potrzebuje ludzi, by mogła istnieć – ona jest tymi, którzy ją tworzą. Stanowi też najważniejszą dla ludzkości lekcję współpracy. Ma szansę funkcjonować przez wieki, jeżeli społeczeństwo dalej będzie żyło w głodzie wiedzy i w wierze, że to kultura jest fundamentem istnienia, który wart jest każdej ceny i poświęcenia.

Bibliografia

1. AMÁN Mohammed M. *The New Bibliotheca Alexandrina: A Link in the Historical Chain of Cultural Continuity* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://eric.ed.gov/?id=ED330358><https://eric.ed.gov/?id=ED330358>. Stan z dnia 13.06.2025.
2. *Biblioteka Aleksandryjska – hold dla starożytności i arcydzieło współczesnej architektury* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://architectu.pl/biblioteka-aleksandryjska-egipt/>. Stan z dnia 14.06.2025.
3. Biblioteka Aleksandryjska. Jak powstał największy księgozbiór starożytności i kto go zniszczył? *National Geographic* [Dokument elektroniczny]. 03.01.2023. Tryb dostępu: <https://www.national-geographic.pl/historia/biblioteka-aleksandryjska/#biblioteka-aleksandryjska-dzis>. Stan z dnia 13.06.2025.
4. *Bibliotheca Alexandrina. A Library for the Public* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.snohetta.com/projects/bibliotheca-alexandrina>. Stan z dnia 13.06.2025.
5. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *About the BA* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/page/about>. Stan z dnia 13.06.2025.
6. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Antiquities Museum* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://antiquities.bibalex.org/home/index.aspx?lang=en>. Stan z dnia 13.06.2025.
7. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *BA Exterior* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/MediaGallery/Default/baexterior>. Stan z dnia 14.06.2025.
8. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *BA Interior* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/MediaGallery/Default/bainterior>. Stan z dnia 14.06.2025.
9. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Children's Library* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/childrenslibrary>. Stan z dnia 13.06.2025.
10. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Frequently Asked Questions* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/Page/FAQ>. Stan z dnia 14.06.2025.
11. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Historia i misja* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/AboutUs/History>. Stan z dnia 13.06.2025.
12. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *History of Science Museum* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/historyofsciencemuseum?keywords=history%20of%20science%20museum>. Stan z dnia 13.06.2025.
13. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Impressions of Alexandria: The Awad Collection* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/ImpressionsofAlexandria#:~:text=%E2%80%9CImpressions%20of%20Alexandria%E2%80%9D%20is%20a%20collection%20of%20original,Alexandria%20from%20the%2015th%20to%20the%2019th%20centuries>. Stan z dnia 13.06.2025.
14. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Manuscripts Center* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/manuscriptscenter?keywords=manuscripts>. Stan z dnia 13.06.2025.
15. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Map Library*. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/maplibrary?keywords=maps>. Stan z dnia 13.06.2025.
16. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *News. Culturama at the Bibliotheca Alexandrina* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/news/details?documentid=386&keywords=culturama>. Stan z dnia 13.06.2025.
17. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Our Digital World* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/ourdigitalworld?keywords=the%20our%20digital%20world>. Stan z dnia 13.06.2025.
18. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Overview* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/page/overview?keywords=overview>. Stan z dnia 13.06.2025.
19. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Planetarium Science Center (PSC)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/planetariumsciencecenterpsc?keywords=planetarium%20science%20center>. Stan z dnia 13.06.2025.

20. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Projects & Activities. Science Supercourse Project* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/project/details?documentid=187&keywords=science%20supercourse>. Stan z dnia 13.06.2025.
21. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Projects & Activities. The Encyclopedia of Life (EOL)*. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/project/details?documentid=282&keywords=encyclopedia%20of%20life>. Stan z dnia 13.06.2025.
22. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Projects. Culturama* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/MediaGallery/Default/culturama>. Stan z dnia 14.06.2025.
23. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Sadat Museum* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/sadatmuseum?keywords=sadat>. Stan z dnia 13.06.2025.
24. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Taha Hussein Library For Visually Impaired* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/libraries/presentation/static/14710.aspx>. Stan z dnia 13.06.2025.
25. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *The World of Shadi Abdel Salam Exhibition* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/worldofshadiabdel salamexhibition?keyword=s=the%20world%20of%20shadi%20abdel%20salam%20exhibition>. Stan z dnia 13.06.2025.
26. BIBLIOTHECA ALEXANDRINA. *Young People's Library* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bibalex.org/en/center/details/youngpeopleslibrary>. Stan z dnia 13.06.2025.
27. Bibliotheca Alexandrina: award-winning cultural centre. In *BookBrunch* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bookbrunch.co.uk/page/free-article/bibliotheca-alexandrina/>. Stan z dnia 14.06.2025.
28. GRABOWSKA Dorota, MIERZECKA Anna. Potrzeby użytkowników dziecięcych a działania bibliotek w świetle badań na łamach międzynarodowych czasopism naukowych. In KOTOWSKI Robert, GRABOWSKA Dorota (red.). *Wokół bibliotek i dziedzictwa kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2022, s. 113–129. ISBN 978-83-65741-80-6.
29. Library of Alexandria. In *Encyclopedia Britannica* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.britannica.com/topic/Library-of-Alexandria>. Stan z dnia 13.06.2025.
30. MEINARDI Gabriela. Bibliotheca Alexandrina – „czwarta piramida” – świetność z gruzów. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scintiam Pertinentia III*. 2005, Folia 25, s. 3–10. ISSN 2081-1861.
31. SERAGELDIN Ismail. *Much more than a building... Rreclaiming the legacy of the Bibliotheca Alexandrina*. Egypt: Bibliotheca Alexandrina, 2007. ISBN 978-977-6163.
32. SOWULA Grzegorz. Bibliotheca Alexandrina, czwarta piramida. *Rzeczpospolita* [Dokument elektroniczny]. 16.10.2012. Tryb dostępu: <https://www.rp.pl/literatura/art5893461-bibliotheca-alexandrina-czwarta-piramida>. Stan z dnia 13.06.2025.
33. The New Alexandrian Library. *Electrum Magazine* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.electrummagazine.com/2010/12/the-new-alexandrian-library/>. Stan z dnia 13.06.2025.
34. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Gdańsk: Ateneum – Szkoła Wyższa, 2008. ISBN 978-83-61079-01-9.
35. WOJCIECHOWSKA Maja. Strefa dla młodego czytelnika – fizyczna przestrzeń dziecięcych instytucji bibliotecznych. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Fizyczna przestrzeń biblioteki*. Gdańsk: Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, 2013, s. 75-93. ISBN 978-83-64335-00-6.